

Љ Песников избор

Стеван Тонтић

ПЕСМЕ (1990–2009)

УЗ ИЗБОР ПЈЕСАМА ЗА ПОВЕЉУ

Сваки избор из једног пјесничког опуса – туђег или властитога – изазива недоумице разних врста, почев од оних које се односе на умјетничку вриједност изабраних пјесама па до тематских, обликовних, језичких и других аспеката једног мање или више суженог представљања. Свеједно, радо сам се одазвао позиву да за *Повељу* сачиним овај избор, при чему сам – одуставши од покушаја да прегледам све своје пјесничке збирке – узео у обзир само оно што сам писао током посљедњих двадесет година (1990–2009). Бирање сам, дакле, ограничио на три књиге (*Сарајевски рукопис*, *Благослов изгнанства* и *Светло и проклеши*), и то не само зато да себи олакшам посао, или што сметрам да су пјесме из овог периода редовно „боље” од ранијих. Мислио сам, између осталог, да би моје новије пјесништво могло бити ближе читаоцу, поготово оном који је, као и ја, прошао кроз најдубље и најдраматичније историјске и егзистенцијалне ломове које су нам здрушно приређивали национални и глобални господари живота и смрти. Језиво (свакодневно, свакодневно) ратно искуство кандидата за царство мртвих, искуство масовних прогона и страхотних егзекуција цивилног становништва, потом искуство вишегодишњег егзила, као и невоље повратника у опустошену земљу – то су свакако оквирне одреднице и средишњи садржаји апокалиптичне „слике свијета” која се оцртава у мојој поезији датог периода. Био је то за мене онтолошки потрес Судњег дана или „Смака свијета” од којег још подрхтавам. На таласима тог дуготрајног, избеумљујућег потреса све је продирало и уписивало се у поезију такорећи само од себе, сопственом ирационал-

ном вољом и силином. Мој задатак је био да тако надошле, често халуцинантне и мрачно-фасцинантне слике на неки начин „укротим”, организујем, ритмички и формално-језички доведем у пожељан, тј. читљив и умјетнички ваљан поредак. При томе сам настојао да будем – са свим својим слабостима и наклоностима (неких сигурно нисам ни свјестан) – што је могуће више непристрастан, вјеран ономе што сам лично осјетио и спознао. Захтјев у том смислу – неумољив и неотклоњив – долазио ми је из саме природе и позвања пјесничког језика, људске и духовне обавезе поштеног пјесничког свједочења. (О томе сам већ више пута писао у текстовима који су сабрани у књизи *По налозима поезије*, Сарајево, 2009.) У свијету ратне пропаганде и свеопште лажи, свеједно чије, „наше” или „њихове”, у времену разобрученог зарања и убијања, осјећања апсолутне богоостављености, страха и безнађа, језик поезије указивао ми се и отварао као једина и уједно најдрагоцјенија могућност вјеродостојног личног израза, легитимацијски знак сопственог духа супротстављеног наказном „духу времена”. Уз сву своју немоћ и безначајност у стварном свијету, у историјском процесу којим управљају циничне, убилачке силе – макар да навлаче и „хуманитарне” маске – језик поезије имао је за мене незамјениву вриједност и моћ већ тиме што се јасно, суштински, разликовао од језика домаћих и свјетских силника и њихових интелектуалних и медијских служника, да и не помињем „језик” обичних „извршилаца”. Само што пјесник мора да вјерује у тај неуништиви дар језика, да га призива и открива свуда гдје допире његово будно чуло, у природи, у другима, а дакако највише у самој себи. С вјером у свој језик и своје дјело – свему упркос! – пјесник изграђује носећи стуб своје духовности и умјетности. Он тако има шансу да се „одржи на ногама”. Из очајања и клонулости дизаће га и спасавати управо милосна, задобијена снага пјесничког језика. Без тога, кућа његове поезије и његове егзистенције, која другима може изгледати као лијепо уређена и срећна, неминовно се урушава. Неће јој помоћи никакви потпорни стубићи моћних заштитника или поткупљивих критичара, никакве красне фасаде и одличја. А богме ни чланства у утицајним друштвима, круговима одабраних и посвећених.

Ако би требало да овом приликом још нешто кажем о пјесмама из те моје, условно речено „друге” главне фазе, онда је то сопствени утисак да је у њима мање жестоке ироније и самоироније, или изазивачког поигравања са различитим идејама, симболима и фантазмама, него у мојој ранијој поезији. Шта да ради иронија на тлу прекривеном лешевима? Ту су већ и Бог и Судбина били више него иронични.

Без обзира на ужасе које тематизују, моје непосредно предратне, ратне и поратне пјесме – мада овакве, спољне, ознаке не волим – че-

сто су дате у мирнијим ритмовима, понекад у некој врсти „констатација” извјесних стања ствари. Истовремено су, чини ми се, више окренуте звучној „магији” самих ријечи, извјесних дубинских језичких порива, и могућој фасцинацији коју производе пјесничке слике и њихови склопови. (Постоји и негативна фасцинација апсолутно непојмљивим и застрашујућим – слике масовног терора и убијања су шокантно-фасцинирајуће.)

Ту је и све чешће, готово „несвјесно” јављање риме – непотпуне или окрњене каткад су ми драже од правилних јер указују на живи „отпор” предмета, саме поетске „твари”. А присуство саме твари, као „хљеба и вина” поезије, или напросто нефалсификованих слика стварности (ма каква она била) – свеједно што пјесма није „одраз” стварности већ новообликована, језичка стварност *sui generis* – то присуство твари је знак да пјесник није подлегао књишком налогу за пуком артифицијелношћу, или за неком врстом занатлијске естетизације по доминантном укусу, шаблону или канону.

Сам пјесник, дакако, не може да говори о вриједности и донетима свога стваралаштва – изложен је оцјенама читалаца и тумача, судовима других. Тако и треба да буде.

Пјесник се радује ако својом пјесмом успије да бар некога „такне”, покрене његову људску и естетску емоцију, његов дух – то му је најљепша награда. (На остале награде не би смио да рачуна.) Свјестан да је написао и понешто што се једва држи, што је био уступак наметљивом поводу и преварном тренутку, он потајно страхује над сваком новом пјесмом, и док је пише (понекад то траје годинама) и након што је отпусти од себе. Пита се није ли можда „промашио”, да ли је рекао и „сложио” све како ваља и доликује, у складу са немилосрдним захтјевима озбиљне пјесничке умјетности којима је (бар тако се нада) понекад успијевао да одговори.

Пјесникова „заштитна повеља” – име овог часописа призива тај лијепи Пастернаков израз – саставља се у најистинскијим, највјеродостојнијим часовима његових духовних и језикотворних прегнућа. Све остало ће протећи и нестати са мутном ријеком бучне „савремености”; за промашаје и заблуде (и кад „најлепше певају”) тешко да ће бити извињења.

У ПЛИТКОЈ ЕВРОПИ, У ДУБОКОЈ АЗИЈИ

У плиткој Европи, у дубокој Азији,
ја сједим овдје
остављен у планинама,
дубоко сједим, дубоко у Азији,
на ничијој земљи,
плитко мрем.

У плиткој Европи, у дубокој Азији,
аз јесам, аз нисам,
без плодова љубави, без светих дарова,
за латицама Вјечности сахнући.

Оштра туга у горама
Божји народ ломи,
ушне шкољке милују, глачају
ромори тамних свештеника.

Ништа се не догађа, мајко.
Предратна тишина, оче.
Догађаји, тако ријетки, имају страховит значај,
израњају из дубине попут ударца у аркаду
и лијепе се за кожу као бритва
за гркљан невинога
(врући момци – чујем – оштре колац
за мог учитеља).

Без срца, без гласа,
ја сједим овдје, у тамним планинама,
дубоко у Европи, у дубокој Азији,
плитко ти мрем, оче,
бар да ме ти удариш, невидими мој Боже.

Да ми је да будем погубљен,
погубљен усред дана, јаком свјетлошћу обливен,
да мој празни живот, којег је Бог, признајем,
на махове и пунио
(бивало је па и преврши),
на овом мјесту заувјек сврши.

1990

СЈАЈ И МРАК

Никад толико сјаја у ваздуху,
никад толико жара у висинама
као овог љета.

Никад такво блистање Творца
у свакој биљчици, звјерчици, стварчици,
у млазевима, у плодовима.

Свака ствар дарнута свјетлошћу
у безумну љепоту рони,
прашина са пута пије до безнани
мајчино млијеко небеско.

Никад таква света бистрина,
никад овакво мирисно подне.

Никад, никад оволики мрак
натоварен на људе.

Никад оволика планина мрака
на племену овом, дивљем и њежном,
у сјају коначном, предсњежном.

1992

ЈА, АВЕТ

Ја сам видио све
и био виђен –
мене нема.

У краљевству страха
оборен, и постиђен,
ја – теорема.

Ја сам авет што мјесечарски газии
туђом баштом,
земаљској туђ сам стази.

Оглашавам се још само у прњама говора,
налазим у остацима покрета.
Мене нема. Ја сам мора.

Ал моја снага је снага погубљенога,
док у теби се надима
обећање, и завјет.
Над тамним водама ја се лелујам,
пијан од смрти,
ја – авет.

ЕЛЕГИЈА ЗА МАЧКУ И МАЧИЋЕ

Бљесну асфалт, и трг, дјечјим мозгом прскан,
ал и једној мачки задњи трап је смрскан

Вирка свијет вани, одскочило сунце,
мој Боже, просуше из мајке младунце

Дрхтуре мачићи, на зраку још ледном,
голи у свемиру, у простору крвожедном

Видјех мачкин поглед, тиштен, преужасан,
више но икада живот би ми јасан

А сјећам се и родиљина предњег трапа,
у небо избачених, обасјаних шапа

И сјећам се мјаука – у глувило запаран,
стварнији но ја што сам сада стваран.

ГРОБ

На висоравни, молим,
на висоравни,
у бистрој земљи,
у избистреном звијежђу.

У ничијем простору,
у звонкој празнини,

чист од завичаја,
чист од историја.

У двојцу са оном
коју љубих
док бијаш овдје –
у несносној радости двојине.
У кристалу без имена,
без својине.

Двоје ледичника
у леденици
под модром крпом небеском.

У бистром огњу звезданом. У бездану.
Своји. На свом.

ПИСМО ВАСКУ ПОПИ (о трогодишњици смрти)

Како је добро што си отишао,
отишао у тачан час: ни прије ни после;
тачним одбројавањем стиже чун, сиђе твој трак
пред покољ, у мрак.

Како је добро што си умро, неумрли,
у час посљедњи, док се то још могло.
Бољу одлуку ниси могао да донесеш,
иако тужих за тобом: уговорен састанак!
И огњена вучица туљаше, језиком матерњим.

Мислећи на тебе прилично сам задовољан
што те не срећем на земљи којом газим.
Овдје се не роје пчеле, радосним напјевом не поје,
овдје је нож пропјевао, пријатељ народâ, мио побратим.

Не знам зашто, али налазим да је велика ствар
што си, излаз тражећи, на права ударио врата.
Кући се нико не враћа више, ни младић ни ластва,
тек сандук запечаћен: пољубац челом да прими.

Буди задовољан часом који ти је досуђен
и помисли на мене што тражим пут и начин.
Несносно је бити овдје а не бити погубљен
с оним што му, на твоје очи, златну узимљу главу.

Најзад си легао у своју усправну земљу,
пастир рањених вукова држи те као свога.
Доле: огњени урлик цијепа небеса и мрак.
Потонуло срце ученика даје ти посљедњи знак.

ЕЛЕГИЈА ЗА ПРЕКЛАНОГ ПЈЕВЦА

Божја рука у свету
као рука моје мајке
у утроби закланог петла
у петак.
Шта Бог види, с ону страну прозора,
кад увуче своје шаке у свет?
И шта мајка види?

(Јехуда Амихај, *Божја рука у свету*)

Сверазорни потрес и лом! –
биће, драги Јехуда, да Творац руком
по утроби Свијета опет цара.
Стуб Неба носећи оборен,
кров мој, мој зид, у подрум сорен,
у међави челика ноћ и дан,
чекајућ да будем одстријељен –
и невинији ће бити заклан.
Представа „Смак Свијета” игра се утроје
у овом Вавилону, чији језици
у једној се чорби кувају и лижу
и најмање се Бога боје;
на Јагње и псалмопјевца ови се дижу
у Јерусалиму моме, на немјесту сазданом,
милости Божје ван домашаја.
Не ја, ни живот са земном храном –
смрт је остала без имало сјаја.

Да си бар руке од нас дигао!

Шаке си своје баш оvdје завукао
у свјетску мрачину до лаката:
јаук и лом, брат на брата!
Нек сам и заклан, само не – клао.

Пјевац Твој жив у гроб лијеже –
пол му, и језик, и ње стеже.
Господе, извуци те ручерде своје
из утробе земљице којом рујеш,
извуци и опери у моме болу,
прије но што Ти посљедњу запојем,
прије но што – кајан? – помилујеш
сјен ову што још се вија
(мада већ муве крестом се роје)
по овом Твоме мркодолу.

Оvdје сам у гушћи мрак бачен
но у утроби закланог пијетла.
Прозор Твој у високо подне замрачен,
ни о Васкрсу трак свјетла
нећеш зар да нам даш?
Моје паничне знаке не примаш.

Ја Ти се замуклим криком јављам
са шијом на пању што сјечиво иште,
ја, пјетлић Твој, ево се справљам:
пјев мој и креста – неба знаци –
одлетјеће на буњиште.

Перја ни кресте није ми жао,
нек сам и преклан – нисам клао!

А мајка моја – она једина
види шта са мном се оvdје збива,
мајчица моја, уз Твоје скуте,
руке пребијеле крши за сина,
пјевом јединца уздигнуте.

Допусти бистрим прстима њеним
да сперу мрак тај с видјела Твога:
у тами оста син њен земни,
незван од Оца небескога!

Пјевац Твој, ево, у гроб леже –
пол му, и језик, глина веже.

Сарајево – Јерусалим – Берлин, 1992/1996

СВЕТО ПИСМО

Свете књиге преписиване су
на пергаментима,
на учињеној кожи питоме звијери;
лавови и тигрови заобилазили су
мјеста штавилаца и преписивача.

Најбољи пергамент, показало се,
младог јагњета кожа даје –
пламен вјере поуздано носи
из мрака у мрак,
из вијека у вијек.

За један препис Светог писма
коље се читаво стадо јагањаца –
све да се не затури Вијест о Јагњету
на крст разапетом

– а то си ти.

Ти! Распети!

ИСПОВИЈЕСТ ЕГЗИЛАНТА

Иако не знам ни како ни рашта,
вучем се свијетом, дишем, гледам,
о миру још брбљам и распредам
сред свеколиког убилаштва –

грешком жив, свједок – ко то прашта?
С непријатељем за сто сједам!?
Проклет бићу у кољена седам.
И преживјети и живот дати –
све мирише даром подлаштва.

САМО ДА ВАША НЕ СТИГНЕ МЕ ХВАЛА

Само да ваша не стигне ме хвала,
изјава љубави, отпис „вјечног дуга”.
Већ сутра бисте и сонет и химну,
псалам тражили – поглавнику псалам!
тапшући свога „провјереног друга”.

Само да ваша не пресретне ме милошта,
из руке мајчинске – одбити се не да!
Сањам да посјетим гробове једино.
Страх ме од ваших дарова и пошта.
Још ме и вољеним прогласите сином!

Не, ни загрљаја ни мог чланства –
пролазим, случајни земље гост.
Другима ваш благослов, сва та радост –
по мени пљушти благослов изгнанства!

ВЈЕРНА ЗВИЈЕЗДА

За тамних ноћи, из гротла модрине,
кроз крошњу изнад сусједнога крова,
мала ми звијезда у прозор сине.

Чији ли си знак, милосни створе?
Умрле мајке? Моје брижне жене?
Изгубих је путем, хајком већ сморен.

Или си душа драгог пријатеља,
сродству по избору докраја вјерна?
(Само да није ни клан ни стријељан!)

Ђути звијезда на прозору моме,
као да једино нада мном стражи
у заспалом селу њемачкоме.

Не знам ни на чијем крову сједи,
с ког пиљи, нишани – једноцјевка.
Звијезда-шпијунка? Гледи ли гледи!

И ја нетремице у њу зурим,
питама је за живе и мртве моје,
док зором мокар у сан не загњурим.

Као пас је вјерна: та и сред јутра
жмирка врх крошње... блијед већ знак.
Она – нада моја, мој свијетли страх.

АНЂЕО МИ БАНУ КРОЗ РЕШЕТКЕ

Анђео ми бану кроз решетке
и рече (свјетлост по мени лину):
То што си спознао муке пакла,
прошао кроз страх, шибе и метке –
прими ко дар, милост и судбину:
сама те Божја рука такла.

Најзад си зрео: живо си ништа,
ослобођен жеља, чулних стега,
ослобођен ближњих и огњишта,
грозне магије родног бријега.
Има да слиједиш звук судбине –
све је у томе: пјев твој не гине.

Буди узвишене језе гласник,
крик крста стишан, чујан свети мук.
Ко смрт натпјева, то је мој пјесник.

Пјеваш ли, нећеш моћи да лажеш.
Јак је – одлепрша – ове судбе звук.
Пратићу из чега стих свој слажеш.

ХВАЛА ТИ, ГОСПОДЕ

1.
Хвала Ти, Господе, што ме ослијепи
(и ту си остао јак)
јер шта бих ја о свему знао
без овог погледа с друге стране

(иза заувјек спуштених трепавица)
из свога у свјетски мрак?

Мислио бих да живим међу својтом,
можда и самим анђелима,
да рајским се баштама шетам,
а овако знам
на чему сам.

Хвала Ти што најзад ми
отвори очи
прије но што Ти
душу предам.

2.
Хвала Ти што дар ми слуха узе,
не заводиш ме више ни музиком сфера,
ни добошима за поход на непријатеља –

још ми бубњају у глави!

(Већ од дреке под прозором
не могу ока да склопим.
А лелек мајке убијенога
у гроб ме тјера.)

Једино ми је жао што никад више
(стално мислим о њој)
нећу моћи да чујем
глас моје вољене жене
у ноћима без сна:

„Не бој се, не бој, мили,
спавај, мишићу мој...”

3.
Хвала Ти што дар ми говора узе
и учини да заувјек занијемим.

Јер ако сам остајао без ријечи
пред милотом људског лица,
женског тијела избезумљујућом љепотом,

красотама које си штедро
небом и земљом разастро,
како да не занијемим пред овом
ругобом и страхотом.

И на шта би све личило
кад бих у ову буку и бијес
и ја покоју удјенуо?

И све то још
видио и чуо!

2008

ВИДЈЕХ НОВОРОЂЕНЧЕ

Видјех новорођенче
с ружичастим обрашчићима анђела
и тек назначеним полом –
живо се гицало у наручју
љепотице мајке.

И видјех како му се
из самог срца
крупче смрти
одмотава.

Густо намотано,
збијено у тачку
змијче.

Видјех и закренух
погледом у страну.

СРЕЂА ГЛУВОНИЈЕМИХ

Током рата у Сарајеву
завидио сам једноме
брачном пару глувонијемих сународника
из мога сусједства.

Били су поштеђени да даноноћно слушају
говоре грлатих политичара и генерала,
извјештаје с фронта и коментаре
ревносних новинара и аналитичара,
метафоре домољубних пјесника,
клетве и псовке мирних сусједа
избезумљених од стра́ве.

А да су сами могли да говоре,
ништа лакше но да остану
без језика
или без главе.

У ЈЕРУСАЛИМУ, У ЗЕМАЉСКОМЕ

У Јерусалиму, у земаљскоме,
корачам узбуђен а сав ломан {
обрех се овдје гнан, бездоман.
Ал ко је икад свој на своме?

Ко зна кад издан је, кад убијен?
Ходаш погружен или занесен.
Данас пред сликом Спаса свијен,
сутра већ бомбом разнесен.

Мислим на ону што чека на ме,
жалобна, сама међ убицама.
Само да лудило не свлада ме,
да не прогута цврчка тама.

1995/2008

(Пјесме су изабране из књига: *Сарајевски рукопис*, Време књиге, Београд, 1993, друго допуњено издање, Стубови културе, Београд, 1998; *Блађослов изгнанства*, Глас српски, Бања Лука, 2001; *Светло и проклећо*, Издавачки центар Матице српске, Нови Сад, 2009.)